

kor je v svojih delih. V tej in taki opremi bi bil utegnil postati celo izbrani Can- kar močnejši, kakor pa je zdaj, ko v bo- hotni enciklopedični obilnosti, povejmo od- krito, utruja in ubija...

Dr. Ivan Pregelj

Ivan Pregelj: Izbrani spisi V. — Magister Anton. — Jug. knjigarna, Ljub- ljana, 1950.

Peti zvezek Pregljevih izbranih in svoje- voljno, po nikakem notranje določenem principu urejevanih spisov, prinaša v novi prireditvi »zgodovinski roman« »Magister Anton«, ki je bil v prvotni obliki napisan v l. 1925, in tak tudi objavljen v goriški »Družini« l. 1950. Z »Magistrom Antonom« je Pregelj napisal novo romantično povest, slično po slogu in motivih oni o »Odiseju iz Komende«, v času pa pomaknjeno še dlje v zgodovino: v čas prve slovenske knjige, začetnega protestantizma, prvih jezuitov, v dobo sholarskega življenja in prvih slov. prot. emigrantov na Nemškem. Tak bi bil zgodovinski okvir, kamor je postavil Pre- gelj svojega magistra. Kot idejni motiv pa je napisal na čelo knjige oznako dobrega pastirja po besedah iz Pisma: »Kaj se Vam zdi? Če ima kdo sto ovac in katera izmed njih zaide, ali ne pusti na gorah devet in devetdeset in gre iskat tiste, ki je zašla?«

S tem je označil osnovno zamisel romana, ki pa je v tem smislu poudarjena šele v drugem delu, in zato se zdi, kot da je prvi del le ekspozičija. S tako razdelitvijo ro- mana v dva ostroločena dela, katerega prvi del je celo daljši pa naj služi drugemu, ki nosi težo vsebine, le kot uvod, je Pregelj razbil umetniško ravnotežje dela, kompo- zicijsko sorazmerje, kar je največja motnja te povesti. Zato se mi zdi velika škoda, da Pregelj ni dosledneje razvil one prvotne monumentalne kompozicije, ki jo je sicer nakazal: naj bi namreč tako mojstrsko pri- kazane »tri žerjave« postavil kot samostojen prolog, kot tipično karakteristiko časa, kraja in načina svečeniške čuječnosti, kot temelj, na katerega naj bi postavil indivi- duelno povest magistra Antona, njegovo novo pojmovanje svečeništva in njegovo iskanje po besedah iz Pisma. V koncu naj bi takega novega pastirja postavil kot nov tip v isto višino onim trem, individualna povest bi tako dobila širši okvir in povest bi vplivala enotno. Tako pa se mi zdi, da

je Pregelj preširoko postavil temelj in zato pustil, da se mirno prelije v tok povesti in zabriše. Vidi se, da je začel pisati roman, hotel pokazati duha časa v več osebah, pa se prehitro koncentriral le v eni, ki jo ni poglobljajal navznoter in jo zato nujno moral razviti nazven, v širokost. Zato jo je raz- lomil v dva motiva in razširil v prostor. Roman je tako razpadel v dve povesti z eno osebo: prvo, kako je magister našel svoj poklic — svečeništvo; in drugo, kako je iskal izgubljeno ovco po Italiji, Avstriji in Nemčiji, da jo privede nazaj k Cerkvi. Zato roman nima enotnosti: tako širina kot po- časni tempo prvega dela na ozkem doma- čem terenu ni v sorazmerju z zgoščeno na- glico dejanja v drugem — poudarjenem — delu na tako obširnem tujem prostoru.

Sicer pa je »Magister Anton« dobra Pre- gljeva povest. Moč Pregljeva v tej povesti pa ne leži v odslanjanju notranjih dušev- nih konfliktov med osebami, ki jih skoraj ni: medlo nakazane človeške vezi so samo v razmerju Antona do Polone in Stradiota. Ostala razmerja med osebami pa so dana že sama po sebi po idejnem razkolu, po pripadnosti sovražnih si veroizpovedanj. Stradiot je kot odpadnik in moralno manj vreden človek simbol satana in vsebina vsega romana je svečeniškov napor, da sin »sina pogubljenja« najde k luči. Tudi to je res, da sta tako tema in luč razdeljena ne- enakomerno že a priori in je zato povest brez tistega odrešujočega, človeškega du- hovnega trpljenja, v katerem dobe človeške odločitve vse drugačno ceno (v tem zadnjem smislu je Pregelj že nekoč razumel odpad- ništvo v »Sinu pogubljenja« ali duhovno borbo v »Bogovcu Jerneju.«). Osebe te Pre- gljeve povesti pa so kljub temu polne religi- oznega žara in čeprav so v bistvu reali- stične. Tudi scene v povesti so v kljub vsem romantičnim avanturam — realistične. Silo tega novega Pregljevega romana vidim prav v njegovem realističnem pripovedo- vanju, zrelosti prikazovanja in stvarnosti izraza. V umetniškem gledanju in obliko- vanju je Pregelj še vedno prvi med nami. Kako monumentalno je opisan prihod An- tona na Kras in srečanje s tremi žerjavi! In potem gostilna v Rimu z ubogim berač- kom in tipičnim sholarjem žolno! Ali dis- puta z Andreaem in šola v Štanjelu in nova maša! Sploh vse situacije, najsi bodo še

itako romantično neverjetne, so opisane realistično točno in življenjsko plastično. Ni papirnosti življenja pri njegovih postavah. kakor tudi ni v tej povesti — življenjske globine. »Magister Anton« je Pregljeva realistično pisana romantična povest, živa ilustracija svečeniškega pastirstva po svetopisemskem motivu, polna živih situacij in gorkega religioznega čuvstva, dasi pisana bolj iz njegove pisateljske rutine kot novega razodetja življenja. Hotel pa bi, da bi Pregelj odkril spet novo duhovno problematiko svojih oseb in ne samo stare, že znane osebe variiral po novih motivih.

Tine Debeljak

Ivan Dornik: Brez oči. Novele. Založila Brata Rode-Martinčič. Celje, 1950.

Dornikova zbirka novel »Brez oči« je bila že davno potrebna. Zdaj, ko je izšla, nam je naredila veliko veselje. Pričujoče črtice namreč razodevajo skoraj vse pisatelja odličnega daru, pesnika nežne čuvstvenosti in redke estetske izoblikovanosti. Ta knjiga je vsled čistosti človečnosti in umetništva, ki ju združuje — kakor to danes zahtevamo od vsakega umetniškega oblikovalca, da naj bo ne samo umetnik, ampak tudi človek, da naj združuje lepoto z etosom — ta knjiga je podobna nežni vejici cvetov, ki so se bridko in tiho nasmehnili v naš lepote žejni in vsega globokega oropani čas. Tako je lepa! Reči moram, da je to naša najlepša leposlovna knjiga minulega leta, delo nedvomno trajne vrednosti.

Pričujoča zbirka novel pa ni samo avtorjevo osebno izpričevalo, marveč je obenem idejni in umetniški dokument rodu, ki je pri nas — če ne mislim na tiste naše pisatelje, ki so mimo moderne rasli in gradili predvsem iz tradicije kot n. pr. Finžgar — dokončno prelomil z literarno smerjo dekadence. Šele danes čutimo, kako je ta generacija pred nami bila blizu našemu času in kako je njena beseda bila podobna kriku, ki oznanja rojstvo novega človeka. Podobe iz sanj so bile prve najdovršenejše umetniške priče porajajoče se duhovne umetnosti pri Slovencih, za Cankarjem pa so šli ostali dominsvetovci — po vojni avantgarda vse slovenske literature, v vsem novem in naprednem njena vodilna smer. Izidor Cankar, Ivan Cankar, Ivan Pregelj, France Bevk, Stanko Majcen, Joža Lovren-

čič, Narte Velikonja, Ivan Dornik, France Koblar, Jakob Šilc — najprej. Nato: Človek z bombami, Anton Vodnik, Tone Seliškar, Miran Jarc in drugi — do današnjih dni. Te-le proti larpurlatizmu usmerjene generacije so doprinesle realen dokaz za to, da je umetnost »svobodna« (avtonomna) tudi takrat, ko gradi iz duhovno in socialno »vezanega«, to pomeni: organskega življenja.

»Ekspressionizem« je bila le časovna oznaka nove umetnosti. V srednjem veku so rekli temu »gotika«, pred sto leti »romantika« — danes bi mogli reči »duhovni ali sintetični realizem«. Kaj ime — za bistvo gre! Dornik sam je nekoč označil »antimaterialistično« hotenje nove umetnosti: »Ekspressionizem se ne zadovolji s konturami golih prikazni stvari: on hoče njihovega bistva, njihovega jedra in poslednje vsebine. To pa doseže le s tem, da stvari iz sebe osvetljuje; na ta način šele zadobe resnične stvari po svojem odnosu k ideji ali dušni vsebini veljavo v umotvoru.« Ivan Cankar je to zgoščeno povedal: »Iz dna« je rekel, kakor so romantiki nekoč rekli — »iz središča.«

To nikakor ni zanikanje narave ali beg pred resničnostjo, to je mnogo bolj »povrat človeka nazaj v prvotnost«, to pomeni: k sebi samemu. Ivan Cankar je bil najbliže »temu življenju«, najbolj resničen takrat, ko je pogledal najgloblje v človeka: v Podobah iz sanj, v tej svoji prvi resnični sintezi to- in ono-stranstva. Nova umetnost je pomenila zmago nad platoničnim simbolizmom in samosnovnim naturalizmom: tako se je zelo približala človeku, njegovi telesno-duhovni prasintezi in enotnosti.

Tak je tudi Dornik, na tej poti se je iskal. Ne nad stvarmi in redom sveta: sredi kreatur se bori njegov človek za luč sveta. Vse okrog njega se ga dotika, vse stvari so njegove rane: dokler jih ne spremene v cvetove ljubezen, trpljenje in dobrota, ki so v njem. Dornikov idejni svet izpolnjujeta predvsem osebna tragika in socialna krivica, nad vsem pa neizprosno vlada etični imperativ vesti, duhovni zakon nad zgolj prirodnim. Njegove novele in črtice izžarevajo duha plemenite in lepe človečnosti, so pesem o lepoti čistega življenja in protest zoper človekovo ponižanje v vojni in v zablodah civilizacije. Zato tako rad pri-